

ЗАОЩАДЖЕННЯ ЯК ФІНАНСОВЕ ДЖЕРЕЛО НАГРОМАДЖЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ

Фомішина В.М., Фомішин С.В.

Розглянуто сучасні теоретичні і прикладні питання нагромадження основного капіталу в Україні. Показано, що недостатня інвестиційна і інноваційна активність господарюючих суб'єктів значною мірою зумовлена нестачею фінансових ресурсів, основу формування яких складають заощадження інституційних секторів економіки.

Постановка проблеми. Питання використання макроекономічного потенціалу заощадження у відтворенні і нагромадженні діючого капіталу в економіці нині залишаються вкрай важливими, а тому потребують адекватної уваги і вирішення. Із врахуванням необхідності переходу до економіки знань ці питання отримують стратегічне значення.

Водночас актуальною залишається задача подолання відставання у соціально-економічному розвитку України. Хоча, починаючи із 2000-х років, економіка України зростала, проте це зростання не дозволило досягти рівня 1990 року: у 2009 р. загальний обсяг ВВП склав лише 63,0% до рівня 1990 р. [6, с.30]. В цей же час розвинені країни збільшили виробництво на 50-60%; прогрес показує і багато країн колишнього СРСР. Тому питання прогресивного розвитку економіки є першочерговими, і ключового значення набувають проблеми нагромадження капіталу та його фінансового забезпечення.

Аналіз досягнень і публікацій. Теоретичні і прикладні питання заощадження, нагромадження капіталу, інвестування та економічного розвитку традиційно складають сферу наукових інтересів як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед українських вчених, які досліджують питання заощадження та нагромадження основного капіталу, слід виділити праці А.Гальчинського, Б.Кваснюка, Л.Шинкарук, Н.Дучинської, Алексеєнко, І.Крючкової, В.Гейця, А.Ревенка. В роботах вчених достатньо ґрунтовно розглядаються питання розподілу національного доходу, кількісні норми і структура заощаджень, механізм трансформації заощаджень в інвестиції. Водночас подальшого дослідження потребують питання не тільки кількісних, але і якісних показників нагромадження капіталу, визначення місця нагромадження основного капіталу в структурі валового нагромадження, особливостей

нагромадження капіталу в трансформаційних економіках. Особливої уваги потребує вирішення фінансового забезпечення нагромадження капіталу в трансформаційних економіках, де протиріччя економічного розвитку зумовили суттєву деформацію механізму заощадження.

Метою статті є дослідження обсягу та динаміки показників валового та чистого заощадження – фінансової основи нагромадження основного капіталу і інвестицій в економіці, які в свою чергу складають підґрунтя виходу на траєкторію сталого економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Нагромадження капіталу показує, яку частку своїх доходів суспільство інвестує в кількісне розширення і якісне вдосконалення матеріальних продуктивних сил, тобто в розвиток. Недостатня норма нагромадження відображається у недостатній кількості і низькій якості нагромадженого фізичного, людського та екологічного капіталу та їх незбалансованості.

Питання про співвідношення ролі нагромадження видів капіталу в економічній літературі є дискусійним. Протягом останніх десятиліть утверджується справедлива думка про зростання значення людського і екологічного капіталу в економічному розвитку, яка підтверджується досвідом прогресивного поступу розвинених країн Заходу. Проте для трансформаційних економік, в тому числі України, першочерговим, поряд із нагромадженням людського капіталу, є також нагромадження основного капіталу. На первісність основного капіталу справедливо вказує Шинкарук Л.І.: динаміка основного капіталу зумовлена необхідністю становлення в Україні економіки знань, а вже зміна якісного змісту і нові властивості елементів основного капіталу змінюють місце і роль людини, її здібностей і знань у сучасному виробництві [8, с.7].

Загальний вектор розвитку сучасних економічних систем спрямовуються в напрямку економіки знань. Людський капітал - освічені, кваліфіковані, творчі кадри є рушієм прогресивного поступу. Водночас найякісніша освіта, найвища кваліфікація і креативність робітників не дадуть бажаного позитивного ефекту у зростанні продуктивності праці і досягненні економічного розвитку за умови відсталого виробничого і інфраструктурного апарату, який складає матеріальну основу розширеного відтворення. У той же час економіка України у всі роки незалежності фактично функціонувала за рахунок успадкованої від СРСР промисловості і інфраструктури, які з кожним роком все більше застарівають.

Економічне зростання початку 2000-х років було забезпечене зростанням виробництва на наявних виробничих потужностях. Цей фактор не безмежний, він використаний перед кризою в промисловості майже повністю. Його вичерпання ставить зростання виробництва в залежність від можливостей валового нагромадження капіталу. Між тим,

хоча статистика фіксує певне поліпшення, насправді величина, структура і якість реального нагромадження основного капіталу не відповідає потребам соціально-економічного розвитку України.

Таблиця 1
Нагромадження основного капіталу в економіці України*

	2000	2002	2003	2204	2005	2006	2007	2008	2009
Валове нагромадження основного капіталу	33427	43289	55075	77820	50545	133874	198348	250158	164522
Споживання основного капіталу	-30223	-36160	-38885	-46576	-50545	-58265	-73071	-87914	-107204
Чисте нагром.ОК	3204	7129	16190	31244	46420	75609	125272	162244	57318

Складено за [6,с.35,36,39], [11].

Так, завдяки зростанню витрат на валове нагромадження відбувся перехід від «проїдання» основного капіталу, яке мало місце до початку 2000-х років, до його поступового зростання; згідно із розрахунками, у докризових 2007-2008 роках чисте нагромадження основного капіталу перевищувало його споживання у 1,7-1,8 разів. Але, як справедливо наголошують учені, зростання частки заощаджень, інвестицій в основний капітал, валового і чистого нагромадження у валовому внутрішньому продукті (ВВП) не знаходить свого прояву у впровадженні інноваційних технологій, збільшенні обсягів виробництва нової продукції, помітному зростанні експорту продукції обробної промисловості тощо [2, с.11].

У той же час питома вага валового нагромадження відносно ВВП у 2008 р. була значно нижчою, ніж у 1990 р., і за всі попередні роки економічного зростання економіка так і не вийшла із інвестиційної кризи. Якщо у 1996 р. вкладення в основний капітал складали близько 15% обсягу 1990 р., то у 2008 р. – 44%, а в 2009-му знову падіння – всього 21% рівня 1990-го [7]. На такі наслідки недостатнього рівня нагромадження капіталу, як моральне і фізичне старіння основних засобів, технологічне відставання, економічна і соціальна деградація, посилення територіальної і соціальної деградації, наголошує Л.В.Шинкарук [8, с.4].

Ступінь зносу основних фондів продовжує зростати випереджаючими темпами; якщо у 2000 р. в економіці він складав 43,7%, у 2005 р. – 49,0%, то у 2008 р. – 61,2% а в 2009 р. сягнув 68,4% [6, с.93]. Щорічно оновлюється всього 4-6% основних засобів [7].

Ще більше виявляється проблема зносу при аналізі в регіональному та галузевому розрізах. Так, якщо у 2008 р. найменшим було зношення основних засобів у Київській області – 37,2%, то в

Харківській - 81,8%[6,с.92]. Критичним є ступінь зносу у транспортній галузі – 87% та енергетиці – близько 80 % основних фондів ТЕС повністю зношені [9].

Країни ОЕСР, які проводять активну технологічну модернізацію, витрачають на нагромадження основного капіталу біля 18% ВВП. Україна в 2009 – також 18%. На перший погляд, показник у нас на рівні розвинених країн. В той же час, за даними міжнародних співставлень ВВП за паритетом купівельної спроможності, по величині валового нагромадження на одну особу Україна відстає від США в 6,7 разів і в 10 разів від Австрії (розраховано за [6, с. 536-537, 547-548]). Це мізерно мало для того, щоб забезпечити масштабну модернізацію основних засобів, необхідну для реалізації стратегії переходу до економіки знань.

З огляду на це динамічний процес нагромадження основного капіталу в країні має вирішувати подвійну задачу: поряд із створенням нових виробничих потужностей необхідно здійснювати масову заміну застарілого основного капіталу у всьому народному господарстві. Реалізація цієї задачі потребує і подвійних інвестицій.

Інвестиційні можливості економіки зумовлюються величиною заощадження і його використанням на цілі нагромадження капіталу. Валове національне заощадження є основним ресурсом для нагромадження капіталу. Окрім того, на цілі нагромадження можуть використовуватись отримувані від інших країн капітальні трансферти.

Дані, наведені у табл. 2, свідчать про суперечливі процеси в формуванні величини валового заощадження та його трансформації в нагромадження капіталу. Так, у 2000-2005 рр. валове заощадження перевищувало валове нагромадження капіталу. Заощадження, яке за логікою відтворювального процесу мало бути використане на нагромадження, не було направлено на ці цілі ні приватним, ні державним сектором. У 2004 р. не було використано на нагромадження 31988 млн. грн., або 29,1% (майже третину) від загальної величини заощаджень. З економічного кругообігу було вилучено 7,2% ВВП.

Таблиця 2

Заощадження та нагромадження основного капіталу*

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВНОК, млн.грн.	33427	43289	55075	77820	96965	133874	198348	250158	164522
Норма нагромадження	19,7	19,2	20,6	22,6	22,0	24,6	27,5	26,4	18,0
Валове заощадження	41896	62632	74330	109808	113362	126980	177217	197473	151746
Норма заощадження		27,7	27,8	31,8	25,6	23,3	24,5	20,8	16,6

*Розраховано за [С. 35, 36,39] , ukrstat.gov.ua

Перевищення загальної величини фінансових ресурсів над ресурсами, які були фактично використані на валове нагромадження – це чисте кредитування Україною економіки інших країн. Для економіки загалом «чисте кредитування» і «чисте запозичення» характеризують взаємовідносини з іншими країнами щодо надання і отримання фінансових ресурсів на основі платності. Їх відображає різниця між загальною величиною ресурсів, можливих для фінансування приросту капіталу, і сумарною фактичною величиною валового нагромадження.

Починаючи із 2006 року, ця різниця стає від'ємною, тобто виникають від'ємні заощадження: величина валового заощадження в країні недостатня для фінансування нагромадження капіталу і покривається зовнішніми запозиченнями. Питання про доцільність виходу країни на міжнародні ринки капіталу у ролі позичальника є дискусійним. Наприклад, аргументи на користь такого рішення приводить І.Крючкова: «Досвід країн, що генерують економічне зростання, переконливо показує, що прогрес в ієрархії рівня життя можливий тільки за однієї умови – економіка має стати висококонкурентною на ринку світового капіталу, а значить – притягувати заощадження резидентів інших країн на свій ринок» [3].

Разом із тим слід пам'ятати, що від'ємні заощадження – це чисте зростання заборгованості країни [1, с.30]. Воно виправдане і доцільне у тому випадку, якщо його обсяги помірні, а запозичення спрямовуються в майбутній економічний розвиток, тобто у інвестиції. Водночас, приріст консолідованого державного боргу в Україні з 2008 р. найвищий в Європі, а боргові зобов'язання зростали приблизно на 20% більше, ніж іноземні інвестиції. Станом на початок 2011р. сумарна заборгованість державного і приватного секторів України склала біля 117 млрд. дол., тобто 2543,5 дол. на одного жителя [11]. Значна частка зовнішніх запозичень – короткострокові позики, які не розглядаються як інвестиційні ресурси. Це «короткі» кошти, які направляються у банківську сферу чи торгівлю, і аж ніяк не у промисловість. Вони носять характер не інвестицій розвитку, а скоріше завоювання ринку, або спекулятивний характер.

За таких умов формування стратегії поступального розвитку має ґрунтуватись в першу чергу на власних фінансових ресурсах. Якщо валові заощадження показують потенційні можливості відтворення і приросту основного капіталу, то чисті заощадження – саме його приросту. Тому існує думка, що фінансові ресурси, які направляються на інвестування, формуються із чистих національних заощаджень [1, с.30].

В 2008 р. обсяги чистих заощаджень в економіці України досягли 109559 млн. грн. (у фактичних цінах), що складає 11,6% від ВВП (табл. 3). Абсолютна величина цих фінансових ресурсів недостатня для забезпечення поступального розвитку: ще у 2000 р. в офіційних

документах зазначалось, що «для нормалізації процесу відтворення норма чистих заощаджень повинна зрости не менш як до 20% ВВП» [4, с.8]. Аналіз табл. 3 показує, що за десятилітній період поставлене завдання не було досягнуто у жодному році. Найбільші фінансові ресурси було акумульовано у 2004 р., коли в країні спостерігався пік економічного зростання: чисті заощадження сягнули 11,72% ВВП.

Таблиця 3

Обсяги чистих заощаджень в Україні*

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Чисте заощадження, млн.грн.	11673	26472	34545	63232	62817	68715	104146	109559
Питома вага чистого заощадження в ВВП, %	6,86	11,72	13,29	18,32	14,23	12,63	14,45	11,56
Індекси ВВП, % до попереднього року	105,9	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3

*Розраховано за: [6, с.38-39]

Динаміка чистих заощаджень загалом корелює із темпами економічного зростання, що підтверджує тезу про їх взаємозалежність. В той же час слід звернути увагу на протиріччя, закладене у цій прямій залежності: чим більша частка ВВП іде на нагромадження (тобто, чим вище добробут майбутніх поколінь), тим меншим є фонд поточного споживання (добробут нинішніх поколінь), і навпаки. Очевидно, що норма нагромадження має бути оптимальною з точки зору досягнення найбільшого приросту доходу на душу населення і для даного покоління, і для майбутніх поколінь.

Висновки. Справедливо вважати, що в економічних умовах України важливим джерелом інвестиційних ресурсів для нагромадження основного капіталу є не тільки чужі, але і національні заощадження. Основною проблемою їх формування є як малопотужність раніше нагромаджених заощаджень, так і низькі темпи їх щорічного приросту. Для оновлення і модернізації основного капіталу в країні необхідно не тільки забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних заощаджень, але і розробка довгострокової державної політики, направленої на стимулювання національних заощаджень.

Завдання із стимулювання процесу нагромадження полягає у розробці і реалізації політики стимулювання заощаджень сектору домогосподарств, і насамперед забезпечення зростаючої динаміки заощаджень середньо та низькозабезпечених верств населення, і нефінансового сектора для стимулювання інвестицій в основний капітал.

Література

1. Алексеенко М. Сутність і роль заощаджень в умовах ринкової

економіки // Економіка України. – №11. – 2000. – с. 23-30.

2. Дучинська Н.І. Нагромадження капіталу в суспільному відтворенні трансформаційних економік: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – К., 2008.

3. Крючкова И. Украина в иерархии уровня жизни: перспективы продвижения вверх // «Зеркало недели». – №37, 18 сентября 2004.

4. Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки» // Урядовий кур'єр від 23 лютого 2000 р. – с. 8.

5. Ревенко А. «Минус двадцать», о которых говорили многие // «Зеркало недели». – №25, 04 июля 2009.

6. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – Київ: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство. – 2010.

7. Степанюк В. Модернизация как задача экономических реформ: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/72780>

8. Шинкарук Л.В. Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра наук за спеціальністю 08.00.01. – К., – 2007.

10. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. О дефолте Украины нет смысла говорить, но и о рисках напряженности следует помнить [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://ibud.ua/?cat=news&it>

Abstract

Fomishyna V.M., Fomishyn S.V.

Savings as a financial source of accumulation of a basic capital

In the article up-to-dated theoretical and applied issues of a basic capital in Ukraine are examined. It is shown that lack of investment and innovative activity of economic entities is caused due to lack of financial resources, which constitutes are the basis of institutional savings sectors.